

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu

UDK 93/94(05)

Šest godina poslije osnutka Historijskog instituta, a kasnije Odsjeka za povijest HAZU tiskan je prvi broj edicije "Zbornika" Historijskog instituta/Odsjeka za povijest HAZU u Zagrebu. Od 1954. godine pa do danas, kada se slavi 50. obljetnica Odsjeka, izašao je u 16 brojeva. Zbornik je tijekom četiri desetljeća izlazio povremeno, u nepravilnim jednogodišnjim ili višegodišnjim razmacima, što je u velikoj mjeri ovisilo o nekim znanstvenim osobinama na kojima se temeljila urednička koncepcija.

Osobito veliki vremenski razmak, čak 10 godina, dijeli 15. broj izašao 1988. godine i posljednji 16. broj koji se ovom prilikom predaje na uvid znanstvenoj javnosti. Obzirom da su se upravo tijekom posljednjeg desetljeća događale znakovite povijesne promjene i tranzicijski procesi u zemljama Srednje i Istočne Europe, a u Hrvatskoj posebice dramatične, to je, razumljivo, našlo svoj odraz i u zastoju izlaženja "Zbornika".

Koje su osnovne osobine "Zbornika" kao jednog od središnjih hrvatskih povijesnih časopisa u zadnjih 45 godina?

Obzirom na imena povjesničara-znanstvenika koji su stalno ili povremeno surađivali u "Zborniku" vidljivo je da su u njemu svoje radove objavljivali priznati i zaslužni hrvatski, ali nerijetko i inozemni, povjesničari. Valja ponajprije spomenuti imena onih koji su postavili temelj kako Institutu/Odsjeku tako i samoj ediciji "Zbornika", bez obzira na njihove metodološke ili političke stavove i razmimoilaženja, a koji danas više nisu među nama: Vladimir Mošin, Vjekoslav Štefanić, Marko Kostrenčić, Vaso Bogdanov, Grga Novak, Sulejman Bajraktarević, Antun Mayer, Seid M. Traljić (vidi npr. Vladimir Mošin, *Filigranologija* kao pomoćna historijska nauka, u: *Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 1, Zagreb 1954.*, str. 25-93; Antun Mayer, *Catarensia, isto*, str. 95-109; Seid M. Traljić, *Paliničev bosanski zbornik, isto*, str. 169-187; Vjekoslav Štefanić, *Još tri glagoljske isprave bašćanskog notara Mantakovića iz g. 1514. i 1527., isto*, str. 149-153). Pojedini među njima bili su na određeni način izdanak tadašnje situacije i postavljali određene metodološke smjernice u duhu marksističkog pogleda na svijet (vidi npr. Marko Kostrenčić, *Historija i dijalektički materijalizam, u: Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 1, Zagreb 1954.*, str. 5-24). No, već u tom prvom naraštaju suradnika "Zbornika" bilo je onih, kao V. Mošin, V. Štefanić, G. Novak i A. Mayer koji su u "Zborniku" vidjeli priliku prezentacije svojih znanstvenih dostignuća na području pomoćnih povijesnih znanosti (filigranologija, vodeni znakovi V. Mošina), izvornog materijala skrivenog u našim arhivima (osobito u Arhivu HAZU u Zagrebu, ali i u drugim arhivima u čemu su prednjačili V. Štefanić i A. Mayer), te određenih

problema iz hrvatske prošlosti. Iz njihovog rada proizašle su studije o hrvatskoj glagoljici, te o kotorskim arhivskim spomenicima, a koje su po prvi puta znanstvenoj javnosti predstavljene baš u prvim brojevima "Zbornika". Tek kasnije su iz ovih studija proizašle danas nezaobilazne monografije i zbirke izvora.

Slijedi, potom, novi naraštaj povjesničara, prvih asistenata u Institutu/Odsjeku, a koji će kasnije ostaviti priličan trag u hrvatskoj historiografiji. Njihova imena ovdje se navode isključivo prema redoslijedu pojavljivanja članaka u "Zborniku": Jakov Stipišić, pok. Miljen Šamšalović, Ivan Erceg, Mirjana Gross i Vladimir Koščak. Studije i monografije, zbirke izvora nezaobilazne u proučavanju hrvatske povijesti, osobito srednjovjekovne, kao i studije iz gospodarske povijesti, koje su proizašle iz njihovih istraživanja vrlo su često najprije bile u obliku kraćih radova predstavljene u "Zborniku". Neke od ovih studija, kao registri isprava u Arhivu HAZU, i danas su nezaobilazne za lakše snalaženje u fondovima građe Arhiva Akademije (vidi npr. Jakov Stipišić, Razvoj splitske notarske kancelarije, u: *Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 1, Zagreb 1954., str. 111-123*; Jakov Stipišić - Miljen Šamšalović, Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije, u: *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 2, Zagreb 1959., str. 289-379.*; Ivan Erceg, Prilozi za upoznavanje ekonomskog i pravnog položaja kmetova fužinskog kaštelanata u drugoj polovici 18. stoljeća, *isto, str. 227-261.*; Vladimir Koščak, Korespondencija dubrovačke vlade sa sjevernom Hrvatskom, *isto, str. 183-225*).

U "Zborniku" broj 4. iz 1961. i 5. iz 1963. godine predstavljaju svoja istraživanja novi istraživači koji su već nekoliko godina bili zaposleni u Institutu/Odsjeku, ali kako je "Zbornik" izlazio povremeno, prvi njihovi članci izašli su tih godina. Ovi povjesničari danas su priznati u stručnim znanstvenim krugovima, a također i unutar najmlađeg naraštaja povjesničara. Pripadnici ove generacije su Miroslav Kurelac i pok. Rajka Modrić. Ovaj je naraštaj također zadužio hrvatsku historiografiju nizom vrijednih studija, članaka i monografija što se odražava i u njihovim priložima za "Zbornik" (Miroslav Kurelac, Izvori za historiju srednjega vijeka Jugoslavije u djelu A. Potthasa "Bibliotheca historica Medii aevi", u: *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 4, Zagreb 1961., str. 435-457*; Rajka Modrić, O Rječniku srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije, *isto, str. 459-464*). Oni su nastavili istraživanja započeta od prethodnog naraštaja, ali su u hrvatsku historiografiju unijeli svježinu novim idejama i metodološkim smjernicama, te otkrivanjem novih područja istraživanja hrvatske prošlosti. Osobit je doprinos ovog naraštaja, u suradnji s ranije spomenutim J. Stipišićem i M. Šamšalovićem, na područjima izdavanja latinskih izvora za hrvatsku povijest, rječnika srednjovjekovnog latiniteta Hrvatske, metrologije kao pomoćne povijesne znanosti, proučavanju humanistike i renesanse itd.

U sljedećih desetak godina u "Zborniku" su nastavili surađivati poznati hrvatski i inozemni povjesničari. No, tijekom 70-ih i početkom 80-ih godina u rad Instituta uključuje se novi naraštaj povjesničara-istraživača, koji su, pored sudjelovanja na simpozijima, pisanja disertacija i arhivskih istraživanja, veliki dio svojih istraživanja predstavili kroz radove i studije u "Zborniku". Tako se od 1977. godine, pa dalje, u "Zborniku" pojavljuju prilozi Ante Gulina, Josipa Barbarića, Mirjane Matijević-Sokol, Nenada Moačanina i Vesne Gamulin. Danas su upravo poje-

dinci iz ovog naraštaja povjesničara, proizašli iz našeg Odsjeka, nositelji i provoditelji novih metodoloških smjernica u hrvatskoj historiografiji na područjima koje su već jasno definirali člancima u pojedinim brojevima "Zbornika": pomoćne povijesne znanosti, srednjovjekovni latinitet, odnosi Hrvatske i Europe kroz proučavanje pojedinih osoba, odnosi Hrvatske i Osmanlijskog carstva itd. (Ante Gulin, Prilog poznavanju hrvatske sfragistike, u: *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, vol. 8, Zagreb 1977., str. 431-446. Mirjana Matijević – Sokol, Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine (na osnovi kotorskih notarskih isprava), u: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, vol. 12, Zagreb 1982., str. 9-20.; Vesna Gamulin, Prilozi biografiji i djelu Marka Antonija de Dominisa, isto, str. 441-8; Nenad Močanin, Osječki ili Požeški sandžak, isto, str. 33-40).

U "Zborniku" su, tijekom 45 godina njegova izlaženja, svoje radove također objavljivali istaknuti suradnici, domaći i inozemni, a koji nisu bili djelatnici Instituta/Odsjeka. Njihova imena, obzirom na prigodu, a i stoga da se ukaže na vrijednost "Zbornika" kao vrhunske znanstvene edicije treba spomenuti: Vera Hršak, Dragovan Šepić, Hodimir Sirotković, Miroslava Despot, Cvito Fisković, Antun Cvitanić, Josip Lučić, Lujo Margetić, Mate Suić, Ivanka Petrović, Mirko Marković, Dragutin Pavličević, Vjekoslav Maštrović, Matko Peić, Ljubo Boban, Petar Korunić, Marijan Maticka, Stjepan Krivošić, Bernard Stulli, Ivan Pederin, Ivan Golub, Mijo Korade, Branko Fučić, Bonicije Rupčić. Doista, ovako velik broj naših vrhunskih znanstvenika s različitih područja društvenih znanosti jasno govori o znanstvenoj kvaliteti "Zbornika". Čini se da je uzrok tome bio u želji tih autora da njihove studije budu objavljene u našem "Zborniku" kao jamcu objektivne znanstvene prezentacije.

U pojedinim brojevima "Zbornika" svoje priloge objavio je i niz inozemnih znanstvenika kao npr. poznati mađarski medievisti György Györffy i Ivan Borsa, češki povjesničar modernog razdoblja Ladislav Deak itd. (György Györffy, O kritici dalmatinskih gradskih privilegija 12. stoljeća, u: *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 6, Zagreb 1969., str. 97-108; Ladislav Deak, Čehoslovačko-jugoslavenski odnosi 1935-1939., u: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, vol. 10, Zagreb 1980., str. 111-207.; Ivan Borsa, Diplomatička zbirka fotokopija Mađarskog zemaljskog arhiva, u: *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, vol. 13., Zagreb 1983., str. 245-248).

U okviru velikih međunarodnih projekata s područja povijesti koje je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti provodila tijekom zadnjih 50 godina osobito su dva događaja naišla na odraz u sadržajnoj koncepciji pojedinih brojeva "Zbornika". Ponajviše zahvaljujući velikom trudu pokojnog dr. Zlatka Herkova u "Zborniku" br. 7 iz 1974. tiskani su radovi s međunarodnog savjetovanja za povijesnu metrologiju održanog u Rijeci 1973. godine. U tom su broju "Zbornika" tiskane studije nekih od najznačajnijih povjesničara-metrologa, npr. Karla Dinklagea, Jean Claudea Hocqueta, Štefana Kazimira, Istvana Kissa, Gustava Otruba, Elisabeth Pfeiffer, Uga Tuccia itd. Danas je ovaj broj "Zbornika", uz pojedine monografije prof. Herkova, nezaobilazna literatura svakom istraživaču mjera i metrologije srednjovjekovne Hrvatske i Europe. U velikoj mjeri zahvaljujući trudu i energiji dr. M. Kurečka, današnjeg voditelja Odsjeka, u "Zborniku" br. 14 iz 1986., predstavljeni su radovi vezani uz veliki interdisciplinarni znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića. U ovom broju svoje su radove objavili povjesničari,

slavisti, lingvisti i drugi znanstvenici iz niza europskih zemalja: Hrvatske, Rusije, Njemačke, Engleske, Češke, Grčke, Nizozemske, Ukrajine i Italije. Stoga je ovaj broj "Zbornika" nezaobilazan u bilo kojem ozbiljnijem proučavanju raznih aspekata iz života Jurja Križanića.

Iz gore izloženog mogu se razlučiti neke od temeljnih osobina "Zbornika" koje, opet, odražavaju temeljno usmjerenje samog Odsjeka za povijest HAZU u Zagrebu. Prije svega, "Zbornik" povezuje niz naraštaja povjesničara pri čemu je ostvaren takav odnos u kojem stariji naraštaji nesebično pomažu i upućuju mlađe kolege znanstvenike u proučavanju određene znanstvene problematike. Svaki je naraštaj prenosio sjeme znanja na onu sljedeću s krajnjim ciljem da "Zbornik" postane ogleđan primjerak hrvatske historiografije u europskim okvirima.

"Zbornik" nadalje pokazuje osobinu težnje za slobodnim i raznovrsnim znanstvenim izričajem i metodološkim pristupom neopterećenim dnevno-političkim okruženjem. Svojom otvorenošću i prema međunarodnoj znanstvenoj javnosti to je u nekoliko navrata pokazano kao jedno od temeljnih konceptijskih načela: probiti i razbiti izolirani znanstveni prostor i uključiti se u šira europska znanstvena strujanja.

U velikoj mjeri "Zborniku" je ovakav, svakodnevnom politikom neopterećen, pristup razrješavanju povijesnih problema omogućila njegova temeljna, a dosada nenaglašena, smjernica. Naime, u skladu s koncepcijom temeljnog projekta Odsjeka za povijest HAZU, a čije je težište na hrvatskom srednjovjekovlju, u "Zborniku" su bili, a vjerojatno će i nadalje biti, pretežno objavljivani radovi s područja srednjovjekovne hrvatske povijesti s osobitim obzirom na njenu uklopljenost u zapadno- i srednjoeuropski prostor. To usmjerenje, kao i otvorenost stranim istraživačima, donekle je naglašeno i u zadnjem, šesnaestom, broju "Zbornika". Nije ovakva koncepcija "Zbornika" slučajno određena, već se ona nametnula samom kadrovskom strukturom i interesima pojedinih djelatnika Odsjeka od njegovih početaka do danas. Stoga se dogodilo da je, ipak, najveći dio radova objavljenih u "Zborniku" posvećen medievističkoj problematici, iako je "Zbornik" bio, a ostaje i nadalje, otvoren tiskanju radova iz ostalih povijesnih razdoblja. Djelatnici Odsjeka već su od samih početaka pokazivali ponajprije zanimanje za rad na srednjovjekovnoj arhivskoj, ponekad ranonovovjekovnoj (humanizam i renesansa), građi. Mnogi od djelatnika tako su objavljivali studije o pojedinoj arhivskoj građi ili objavljivali regesta, pa i samu građu, (V. Štefanić, J. Stipišić, M. Šamšalović, V. Mayer, M. Kurelac, A. Gulin, J. Barbarić, M. Matijević-Sokol, V. Gamulin itd.) iz ovih razdoblja, iako su pojedini djelatnici radili i na građi iz kasnijih razdoblja (I. Erceg).

Ukratko, za ukupnu ediciju "Zbornika Odsjeka za povijest HAZU" značajne su ove osobine:

- a) objavljivanje znanstvenih radova iz izvorne arhivske građe;
- b) istraživanje raznih područja povijesti, a osobito srednjeg vijeka, srednjovjekovnog latiniteta i pomoćnih povijesnih znanosti;
- c) otvorenost novim istraživačkim područjima i novim metodološkim pravcima;
- d) znanstvena objektivnost postavlja se iznad svakodnevnih uskih interesa;
- e) "Zbornik" ukazuje na nesebičnu pomoć i solidarnost starijih kolega s mladima.

U zadnjem broju "Zbornika" tiskani su i prilozi novih, mlađih znanstvenih djelatnika, koji slijede tragove što su ih ostavili prethodni naraštaji, ali i traže nove putove prema još neistraženim područjima hrvatske povjesnice (Damir Karbić, Hrvatski plemićki rod i običajno pravo u: *Zbornik Odsjeka za povijest HAZU, vol. 16, Zagreb 1998., str. 73-117*; Aleksandra Kolarić, Juraj Utješenović i njegovo doba, *isto, str. 119-133*; Zoran Ladić, Odjek pada tvrđave Accon u Hrvatskoj, *isto, str. 43-56*).

Zaključimo, na koncu, da je "Zbornik Odsjeka za povijest HAZU" jedna od vrijednih hrvatskih znanstvenih povijesnih edicija kojoj je temelj i stvaralačka deviza uvijek bila i ostala "ljubav prema istini" (*amor veritatis*), kako je naglasio otac hrvatske historiografije Ivan Lučić, odnosno, znanstvena objektivnost u proučavanju hrvatske i europske prošlosti.

Damir Karbić

Suradnja Odsjeka s inozemnim znanstvenim ustanovama

UDK 061.8:93/94
001.83:061.6

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti uvijek je posvećivala veliku pažnju njegovanju međunarodne i međuakademijske suradnje. Pri tome osim središnjih Akademijinih službi važnu ulogu igraju i istraživačke jedinice i njihovi članovi, a među njima nikakva iznimka nije ni Odsjek za povijesne znanosti.

Ovdje se neću osvrtni na sve vidove međunarodne razmjene i suradnje koji su provedeni u Odsjeku tijekom njegovog postojanja nego ću se samo osvrnuti na nekoliko od njih. Prvi projekt koji ću spomenuti je rad na izradi Međunarodnog repertorija srednjovjekovnih historijskih izvora koji se u Odsjeku neprekidno odvija od 1956. godine. Radovi na repertoriju provode se pod pokroviteljstvom Međunarodne komisije za povijesne znanosti, a središnje uredništvo smješteno je u Rimu na Talijanskom povijesnom institutu za proučavanje srednjeg vijeka. U ostvarivanju projekta sudjeluju gotovo sve europske znanstvene ustanove i niz specijalnih komiteta za određene povijesne discipline i europske regije. Prvi svezak edicije objavljen je 1962. godine i sadržavao je podatke o glavnim serijama izvora, a kasnije je u razdoblju od 1967. do 1998. godine objavljeno još šest svezaka u kojima su abecednim redom obrađeni srednjovjekovni povjesničari od slova A do M. Također je objavljen i dopunski sveščić prvog sveska. Prvi predsjednik hrvatskog odbora bio je akademik Marko Kostrenčić, drugi akademik Vladimir Gortan, a sada je to akademik Tomislav Raukar. Tajnik i, u svakom slučaju osoba koja je u uspješno odvijanje cijelog projekta uložila najviše svog rada od samog njegovog početka do danas, je dr. Miroslav Kurelac, a brojne natuknice izrađene su od ili uz pomoć djelatnika Odsjeka.